

Om påverkan och skada En diskussion av ett av kriterierna i lagen om etikprövning av forskning som avser människor (Lag 2003: 460)

Per-Anders Tengland, Göran Hermerén

Per-Anders Tengland, professor, Hälsa och samhälle, Malmö universitet

E-post: Per-Anders.Tengland@mau.se

Göran Hermerén, professor emeritus, Medicinsk etik, Lunds universitet

E-post: Goran.Hermeren@med.lu.se

Etikprövningslagen (Lag 2003:460) är huvudsakligen lätt att tolka, men ett kriterium innefattar en oklarhet som kan skapa tolkningsproblem och leda till att forskningsprojekt granskas i onödan. Syftet med denna artikel är att diskutera detta kriterium för att se hur det kan, eller borde kunna, tolkas.

Kriteriet gäller forskning som "utförs enligt en metod som syftar till att påverka forskningspersonen fysiskt eller psykiskt" *eller* "som innebär en uppenbar risk att skada forskningspersonen" och innehåller således två krav. Frågan är om inte det första kravet är alltför inklusivt, eftersom det även gäller metoder där det inte finns någon risk för skada.

Artikeln presenterar några viktiga distinktioner och tolkningsalternativ, och exempel ges på forskning som verkar omfattas av lagen trots att den knappast borde kräva etikprövning. Författarna avslutar med några tentativa förslag till lösning på problemet.

The Swedish Act concerning the Ethical Review of Research Involving Humans (Lag 2003:460) is relatively easy to understand. However, one criterion is unclear, creating an interpretative problem, which might lead to unnecessary reviewing of research projects. The aim of this paper is to discuss this criterion to see how it could, or should, be interpreted.

The criterion concerns research that "is conducted according to a method that aims to influence a research participant physically or mentally" or "that might entail an obvious risk of harm for the participant," and, thus, includes two conditions. The question is whether the first condition is not too inclusive, since it also covers the use of methods where there is no risk of harm. The article presents some crucial distinctions and alternative interpretations, and gives examples showing that the law seems to cover research that is not in need of ethical reviewing. The authors conclude with some tentative suggestions for solving this problem.

Inledning

Sedan 2004 finns det i Sverige en lag som gäller etikprövning av forskning som avser människor (Lag 2003:460). I lagen stipuleras vilken typ av forskning som kräver granskning av den nationella Etikprövningsmyndigheten (EPM). Lagen är primärt till för att skydda forskningspersoner, det vill säga människor som det forskas med. Utgångspunkten för lagen är att människor behöver skydd mot exploatering och skada, något som historien tydligt visat (Shamoo och Resnik 2015, s. 236 ff.). Det är samtidigt viktigt att rätt forskningsprojekt granskas. Att kontrollera projekt i onödan är ett slöseri med både forskarnas och granskarnas tid.

Problem och syfte

Etikprövningslagen är i huvudsak lätt att tolka, och det går för det mesta att förstå vad som måste skickas för prövning till EPM. Det innebär dock inte att det saknas oklara gränfall. Åtminstone ett kriterium (det juristerna kallar *requisit*) innefattar en oklarhet som kan skapa tolkningsproblem. Syftet med denna artikel är att diskutera just detta kriterium för etikprövning för att se hur det kan, eller borde kunna, tolkas eller formuleras.

Etikprövning rörande forskning på levande människor krävs (bland annat) om forskningen, enligt 4 §,

1. innebär ett fysiskt ingrepp på en forskningsperson,
2. utförs enligt en metod som syftar till att påverka forskningspersonen fysiskt eller psykiskt eller som innebär en uppenbar risk att skada forskningspersonen fysiskt eller psykiskt.

I denna artikel vill vi rikta uppmärksamheten på några problem som aktualiseras av det andra kriteriet (2). Det som gör kriteriet speciellt är att det i samma mening omfattar två krav sammanbundna med ett ”eller”. Det faktum att kraven skiljs åt med en disjunktion gör att det krävs etisk prövning för forskning som uppfyller ett, men inte nödvändigtvis båda, av dessa krav. Forskning med metoder som syftar till påverkan, utan att uppenbar risk för skada för forskningspersonen föreligger, kräver således etikprövning, och det gäller också den forskning och/eller de metoder som innebär uppenbar risk för skada för forskningspersonen men inte syftar till påverkan på personen i fråga.

Men är det rimligt att *all* forskning som ”utförs enligt en metod som syftar till att påverka forskningspersonen fysiskt eller psykiskt” etikprövas? Detta verkar tveksamt. Det beror på att det finns forskning som använder metoder som

syftar till att påverka människor men som inte alls riskerar att leda till skada. De omedelbara fysiska eller psykiska effekterna av forskningsmetoderna kan tvärtom vara goda, eller i alla fall neutrala.

Innan vi ger några exempel behöver vi göra ett antal distinktioner och klargöranden, först om begreppet ”metod” som är centralt i lagen. Vad för slags metoder avses? Vetenskapliga metoder är det uppenbara svaret, eftersom etikprövning görs på forskning. Men exakt vilka vetenskapliga metoder syftar till att påverka forskningspersonen? Vi ska tentativt skilja på två aspekter av de metoder som syftar till påverkan: dels den *övergripande* metoden för studien, dels de *konkreta handlingar* (tekniker) som utförs inom ramen för den övergripande metoden. Denna uppdelning skulle kunna exemplifieras med *experiment*,¹ där syftet med den övergripande metoden är att påverka forskningspersonerna, oftast genom att manipulera någon variabel och studera eventuella förändringar, och där detta uppnås med hjälp av de konkreta handlingar som behövs för att genomföra experimentet. En vaccinationsstudie, till exempel, har det övergripande syftet att undersöka möjligheten att stärka immunförsvaret hos de medverkande, och detta syfte uppnås konkret genom att ett vaccin injiceras i kroppen, dvs. ett fysiskt ingrepp i personen. I andra vetenskaper kan de specifika handlingarna (teknikerna) till exempel vara att utsätta forskningspersonerna för ljud, ljus eller fysisk stimulans, att be dem lösa specifika problem, att få dem att tävla med varandra eller sig själva, att lära dem något eller att framkalla emotionella reaktioner, eller att prova ny teknologi. Det lagen i första hand är ute efter beträffande metoder är, tror vi, sådana mer konkreta handlingar riktade mot forskningspersonen. Frågan är således hur mycket det är rimligt att lagen täcker av dessa handlingar eller tekniker.

En annan distinktion, som är relaterad till den förra, har med *påverkan* att göra. Det finns en vaghet i begreppet ”påverka”, vilket har att göra med den distinktion som kan göras mellan att påverka någon i bemärkelsen att något hos individen *förändras*, t.ex. vederbörandes immunsystem eller värderingar, och att *verka på någon*, som när en skämtteckning (ett visuellt och kognitivt stimulus) får någon att skratta, men där ingenting i individen förändras (utöver den emotionella reaktionen som ju upphör). I det senare fallet används påverkan (på sinne och intellekt) enbart som ett medel för att åstadkomma en reaktion av något slag, men denna påverkan lämnar individen oförändrad. Vi kommer att ge exempel som omfattar bägge dessa sätt att se på påverkan (med tanke på att lagen inte gör motsvarande distinktion).

1. Det är för övrigt just vissa experiment som blivit mest kritiserade under senare hälften av nittonhundratalet, t.ex. Milgrams lydnadsexperiment inom socialpsykologin, Zimbardos fängelseexperiment inom psykologin och Vipeholmsstudien inom odontologin (Helgesson 2015, s. 103; Zimbardo et al. 1971; Krasse 2001).

Slutligen kan vi konstatera att det är oklart i lagen när i tiden metodens eventuella skadliga effekter ska inträffa för att omfattas av lagen – direkt, i anslutning till forskningen eller i framtiden? Svaret torde vara att de innefattar bägge dessa tidsaspekter, även om en skada som uppstår en (lång) tid efter deltagandet i forskningen kan vara svår att förutse.

Exempel på påverkan utan risk för uppenbar skada

Låt oss nu ge några exempel som visar på problem som väcks av kriteriet (2). Exempelen syftar till att testa gränserna för vad som kan räknas som fysisk eller psykisk ”påverkan” och samtidigt visa att med en omfattande syn på påverkan (utan risk för skada) tycks vi behöva etikpröva många projekt i onödan.

Det existerar en hel del forskning om perception, t.ex. om mat, dryck och smak.² Parker och Penfield (2006) gjorde ett experiment med olika sorters vaniljglass, både kommersiellt tillgängliga och laboratorietillverkade, där de undersökte om en beskrivning (på förpackningen) av glassens innehåll (som *naturlig*, *konstgjord* eller *blandad*) påverkade hur vaniljglassens smak uppfattades av en panel bestående av 144-150 personer. Experimentet i fråga innebar att en metod användes som syftade till att påverka (men inte förändra) personerna, i detta fall deras smakupplevelser, men det är svårt att se att denna påverkan skulle innebära en uppenbar risk för skada, och därmed kräva etikprövning. Vanilj är för övrigt ett ämne som anses vara helt ofarligt för människor. Det finns mycket forskning av den här typen, och ska vi verkligen tro att avsikten med lagen var att även fånga in sådan forskning?

Ett annat exempel kan tas från ”humorforskning” (se t.ex. Martin 2007). I en studie om humor och skratt deltog 40 personer, hälften män och hälften kvinnor (Martin och Gray 1996). De fick alla lyssna på olika humoristiska radioprogram som spelats in med publik. De delades slumpmässigt in i två grupper. Den ena gruppen fick höra publikens reaktioner (skratt) på programmen, den andra inte. Samtidigt som de lyssnade, filmades de (med ljud) i hemlighet. Efteråt intervjuades de medverkande om hur roliga de tyckte programmen de lyssnat på var, och forskarna analyserade inspelningarna (av försökspersonerna). Forskarna ville undersöka dels om andras (i det här fallet publikens) skratt påverkade den kognitiva upplevelsen av humor, dels om deltagarna i studien skrattade och log mer när de hörde andra skratta åt de program de tittade på.³

Enligt lagen ska även denna typ av forskning prövas av EPM, eftersom den har utförts enligt en metod som syftar till att påverka forskningspersonerna

2. Se t.ex. tidskriften *Food and Foodways* (<https://www.tandfonline.com/toc/gfof20/current>) och även Miller och Deutsch 2009.

3. Men inget i studien syftade till att förändra personernas upplevelser av humor.

psykiskt, både kognitivt och affektivt. Men, återigen, är detta verkligen rimligt? Ingen risk för uppenbar skada tycks föreligga.⁴

Slutligen kan vi ta ett fiktivt exempel från folkhälsoområdet. Vi tänker oss att forskare på Folkhälsomyndigheten i pandemitider ämnar undersöka hur mycket människor faktiskt uppfattar och medvetet påverkas av en informationskampanj som syftar till att minska smittspridningen i befolkningen, t.ex. genom information om handtvätt, handsprit, social distansering, hemarbete och ansiktsmasker. Forskarna själva utformar kampanjen, som är rent informativ och alltså inte manipulativ.⁵ Efter ett antal veckor genomförs både en enkät och intervjuer om huruvida kampanjen uppmärksammats, i vilken grad människor har påverkats av den och vilka tankar den väckt (men inga känsliga personuppgifter samlas in).⁶ Den här forskningen använder således en metod (en informationskampanj) som syftar till att påverka (i detta fall förändra) människor psykiskt, kognitivt och beteendemässigt, vilket torde kräva etikprövning enligt kriteriet (2). Samtidigt måste sannolikheten för uppenbar skada även i detta exempel betraktas som obefintlig.⁷ Snarare har kampanjen (påverkan) skyddat människor från skada (om den varit framgångsrik).

Vad vi kan se, finns det inget uppenbart etiskt argument som talar för att dessa typer av forskning ska prövas av EPM.⁸ Man skulle möjligen kunna hävda en ”försiktighetsprincip”, det vill säga att det för säkerhets skull är bättre att pröva för mycket än för lite. Försiktighet är naturligtvis en dygd, men förslaget verkar ändå orimligt, inte minst då lagen faktiskt kräver en *uppenbar* risk för fysisk eller psykisk skada.

Annan ”känslig” påverkan

Men innan vi lämnar diskussionen om påverkan utan skada, vill vi undersöka en annan tanke, nämligen att det kanske trots allt vore etiskt rimligt att pröva viss annan typ av forskning som syftar till att påverka människor, om den t.ex. har andra effekter som motsvarar skada. Den måste i så fall på någon avgörande punkt skilja sig från de exempel vi givit ovan (om perception, humor, hälsoin-

4. Vi bortser här ifrån det faktum att deltagarna filmas i hemlighet (vilket är ett annat sorts etiskt problem).

5. Social marknadsföring är en liknande metod för att påverka medborgarna till ett positivt handlande (French et al. 2009). Metoden kan emellertid uppfattas som manipulativ (i likhet med annan marknadsföring), och kan därför i någon grad tänkas skada människor, t.ex. genom att reducera deras förmåga till autonomi (Tengland 2012, s. 144).

6. Notera att det inte är enkäterna eller intervjuerna som metoder som tycks kräva etikprövning (om de inte rör känsliga personuppgifter), utan informationskampanjen (som del av studien).

7. Notera att oavsett om dessa studier ska skickas till etikprövning eller ej, krävs i alla dessa exempel informerat samtycke (där det går att erhålla), detta både av moraliska skäl och på grund av GDPR (i den mån man samlar in eller erhåller personuppgifter).

8. Beslutsteori är ett annat område som är fullt av experiment, de flesta utan tvekan helt ofarliga för de medverkande. Se Kahneman (2012).

formation). Påverkan skulle kunna röra viktiga personliga egenskaper som kan anses vara privata eller intima i någon viktig bemärkelse; till exempel skulle metoden som används i forskningen kunna ha effekter på livs- eller världsåskådning, identitet, ”livsstil” etc. Man skulle alltså kunna argumentera för att om det är rimligt att anta att påverkan kan resultera i sådana effekter eller förändringar, bör forskningen prövas oavsett om det finns risk för uppenbar skada eller ej, eftersom den har en annan ”viktig” inverkan på personerna.⁹

Låt oss illustrera tanken med ytterligare två exempel. I empirisk moralforskning har ett stort antal experiment utförts, bland annat inom ramen för så kallad ”trolleyology” (jfr *The trolley problem*) där man presenterar ett allvarligt moraliskt dilemma för forskningspersonerna och ber dem komma med sin ”lösning” på det, dvs. de ska ange vilket av två alternativ de föredrar och varför (Greene 2014). I ett sådant experiment jämfördes svaren som gavs av läkare respektive folkhälsovetare för att se om det fanns några systematiska skillnader (vilket det fanns) (se *ibid.*, s. 129-130). Hypotesen var att olika utbildningar och yrken skulle kunna påverka det moraliska tänkandet. I det här experimentet, vilket ”syftade till att påverka” (men inte förändra) de medverkande moraliskt och kognitivt genom att få dem att reflektera, finns det inga uppenbara risker för skada. Däremot kan man tänka sig att medverkan i experimentet skulle kunna förändra forskningspersonernas framtida moraluppfattning (även om detta inte var syftet med metoden eller forskningen). Att detta skulle vara negativt för dem är dock osannolikt. Snarare kan de ha fått en viktig erfarenhet som kan bidra till personlig utveckling.¹⁰

Ett exempel inom miljöpsykologin rör energibesparing (Weimer et al. 2018). Ett antal lägenheter med frivilligt deltagande familjer utrustades med elmätare som kunde avläsas i realtid. Familjernas energiförbrukning följdes under en viss tid (ca åtta veckor). De som ingick i experimentgruppen fick dessutom information om olika energibesparande åtgärder, men även feedback på förändringar i deras elkonsumention. Tanken var att den kunskapen tillsammans med möjligheten att i realtid se hur mycket energi som förbrukades, skulle leda till mindre energiåtgång jämfört med två kontrollgrupper och jämfört med tidigare konsumtion. Enkäter användes (före och efter) även för att följa eventuella förändringar i attityder, men inga känsliga personuppgifter samlades in. Metoden utgjordes således av ett experiment där forskarna ville se om dels en i lägenheten inmonterad avläsbar elmätare, dels information hade någon omedelbar förändringseffekt på familjernas attityder och/eller minskade deras energiförbrukning. Det innebär att studien faller under etikprövningslagen (metod som syftar till psykisk påverkan). Även om

9. Martin Berzell (Linköpings universitet) föreslog att även denna aspekt borde diskuteras i texten.

10. Andra källor till empirisk moralforskning är Fruili och Veneto (2012) och Mikulincer och Shaver (2012).

forskningen kan ha andra viktiga framtida effekter på forskningspersonerna, t.ex. livsstilsförändringar, är det emellertid svårt att se att en etikprövning är rimlig, med tanke på att risken för skada måste betraktas som obefintlig.

Deltagande i en viss typ av forskning skulle alltså möjligen kunna leda till framtida förändringar i till exempel livsåskådning, identitet eller livsstil. Men gör detta att etikprövningskravet blir mer rimligt? En svårighet kan naturligtvis vara att skilja dessa typer av påverkan från dem som illustrerats ovan (om perception, humor, information), och där effekterna tycktes alltför triviala för att kräva etikprövning. Men även om det går att göra en åtskillnad mellan de olika sorternas forskning, är det fortfarande oklart varför den här typen av forskning ska etikprövas bara därför att den skulle kunna leda till personlig förändring, när det inte finns någon uppenbar risk för skada. Alla de möjliga förändringar som nämns ovan, vad gäller åskådning, identitet etc., är ju troligen välkomna, eller åtminstone accepterade, som en konsekvens av forskningsmedverkan.

Både syfte att påverka och risk för skada?

Skulle man kunna ändra formuleringen av det diskuterade kriteriet (2), och vilka konsekvenser har detta i så fall för vilka projekt som bör etikprövas? Ett uppenbart alternativ, inte minst med tanke på att de två kraven i kriteriet redan står i samma mening, vore att disjunktionen ”eller” ersattes av konjunktionen ”och”. Då skulle bägge kraven behöva uppfyllas samtidigt för att kräva etikprövning.

Rimligheten i det första kravet (en metod som syftar till att påverka) som självständigt krav, kan, som vi sett, ifrågasättas. Men finns det något problem med att det andra kravet – ”innebär en uppenbar risk att skada forskningspersonen” – skulle försvinna som självständigt krav? Här ställs vi åter inför ett tolkningsproblem. Det finns åtminstone två sätt att tolka disjunktionen i kriteriet (2):

- a. att forskningen utförs enligt en metod som syftar till att påverka en människa fysiskt eller psykiskt, *eller* att forskningen *utförs enligt en metod som* innebär en uppenbar risk att skada forskningspersonen
- b. att forskningen utförs enligt en metod som syftar till att påverka en människa fysiskt eller psykiskt, *eller att forskningen* innebär en uppenbar risk att skada forskningspersonen.

Närvaron av ordet ”som” även i den andra bisatsen i lagens formulering av kriteriet kan tolkas som att det är den första versionen som är den avsedda. Det faktum att bägge kraven står i samma sats talar dessutom för att detta stämmer. Men skulle det göra någon skillnad vilken tolkning man väljer? Ja, det skulle det göra. Enligt den andra tolkningen skulle man behöva tänka på att även skydda forskningsdeltagarna från *indirekta* skador av forskningen, inte bara direkta (de

som kan uppstå när *metoden* används och data samlas in). Ett exempel på en indirekt skada skulle kunna vara att gruppen som forskningspersonen tillhör, och därmed även personen själv, skulle kunna stigmatiseras som resultat av forskningen, dvs. genom dess *konsekvenser*.

Det är intressant att konstatera att EPM tycks ha gjort den andra tolkningen (b) av kriteriet. I ansökningsformuläret (Bilaga 1) existerar en fråga (6.5.) om att ”identifiera /.../ om eventuella etiska problem /.../ kan uppstå i ett vidare perspektiv”, och det preciseras att frågan även avser ”indirekta risker”, dvs. för ”andra än de forskningspersoner som ingår i forskningsprojektet”. Här tycks EPM således ha utvidgat tanken om vad som är etiskt relevant vid en etikprövning, och ha bortsett från idén om att det är metoden (”som syftar till att påverka”) som är det centrala i lagkriteriet.¹¹

Man kan naturligtvis argumentera för att lagen borde omfatta bägge sorters skada (direkta och indirekta). Frågan är emellertid om detta är avsikten med lagen. Inga andra indirekta konsekvenser presenteras, till exempel för grupper som inte deltar i forskningen. Det är också en svår uppgift att avgöra när uppenbara indirekta skador riskerar att åstadkommas. Det kan vara svårt nog att bedöma den direkta risken för forskningspersonerna. Det kan också påpekas att det finns mycket forskning som skulle kunna skada (ha negativa konsekvenser för) ”tredje part” (det vill säga grupper som inte deltar i själva forskningen). Exempel på det är kritisk teori eller diskursanalys (så kallad emancipatorisk forskning), där det uttryckliga syftet är att förändra samhället till (vad forskarna anser vara) det bättre, till exempel genom makt- eller policyanalyser, men där vissa mäktiga personer kan påverkas negativt, och där inga forskningspersoner alls deltar.¹² Denna typ av forskning kräver ingen etikprövning.

Till problemen med att tolka lagen hör också svårigheten att veta vem som avgör när uppenbar risk för skada föreligger och när ansökan därför bör etikprövas. Är det ansvarig forskare, forskningshuvudmannen eller etikprövningsmyndigheten? Vad säger regelverket om detta och hur ser praxis ut? Vi påminns dessutom om en ännu mer grundläggande svårighet, nämligen vad som ska räknas som fysisk och psykisk skada. Men en diskussion av dessa frågor ligger utanför denna artikels ramar.

Ett tentativt förslag

Det verkar rimligt att all forskning med metoder som riskerar att leda till direkt skada för forskningspersonen ska prövas. Att prövningen däremot även ska inne-

11. En fråga som uppstår är om anmodan i 6.5 skulle räcka som ett självständigt kriterium för etikprövning, eller om det bara är applicerbart i forskning som redan kräver prövning av andra skäl.

12. Se t.ex. Habermas tredje kunskapsintresse (1972). Detta syfte är också uppenbart i feministisk forskning.

fatta det vi kallat uppenbar risk för *indirekt* skada är mer tveksamt.¹³ Vi undrar om detta var lagstiftarnas avsikt, inte minst som lagens tillkomst, i linje med etiska rekommendationer, principer och koder, historiskt motiverades av att forskningspersoner utsatts för olika slags direkta risker och skador (Israel 2015, kap. 3).¹⁴

Slutsatsen av dessa resonemang och argument blir att kriteriet (2) i lagen skulle kunna lyda så här:

att forskningen utförs enligt en metod som syftar till att påverka en människa fysiskt eller psykiskt *och* som innebär en uppenbar risk att skada forskningspersonen fysiskt eller psykiskt.

Om det inte finns några starka moraliska skäl till att pröva alla studier som använder en metod där syftet är att påverka forskningspersonerna fysiskt eller psykiskt, kan det ses som resursslöseri och onödig byråkrati dels att forskare måste ägna tid åt att i onödan göra etikansökningar, dels att myndigheten i fråga ägnar tid åt granskning av desamma. För varje prövning utgår dessutom en avgift på minst 5 000 kronor, en kostnad som ju i sista hand betalas av skattebetalarna. Ju mindre som behöver prövas i onödan, desto bättre – för både forskare och EPM.

Risk för skada som eget kriterium?

Frågan om huruvida ”uppenbar risk för skada” ska finnas med som ett eget kriterium eller inte, är inte lika tydligt avgjord. Detta kan illustreras av följande exempel. Ibland samlar man in data från ”sårbara” grupper på ett sätt som inte innefattar någon metod som syftar till påverkan, till exempel genom en enkät eller intervjuer, men där man tänker sig att frågor av ”känslig” natur skulle kunna väcka negativa reaktioner (ett slags skada), såsom återupplevda trauman eller självmordstankar. Detta och liknande fall skulle inte omfattas av förslaget ovan, vilket skulle kunna motivera att risk-för-skada ändå finns med som ett kompletterande kriterium. Å andra sidan kan man argumentera för att forskning med sårbara grupper redan omfattas av andra kriterier i lagen, till exempel kriteriet om känsliga personuppgifter. Men kanske skulle man kunna finna liknande negativa reaktioner även vid forskning med grupper som inte är sårbara (och där inga känsliga personuppgifter samlas in). Här kan vi åter lyfta fram försiktighetsprincipen. För att vara på den säkra sidan skulle man kunna ha med kriteriet om ”uppenbar risk för skada”. Om det sällan eller aldrig kan tillämpas är ju ändå ingen skada skedd.

13. Det kan emellertid ses som ett moraliskt krav att sådana möjliga konsekvenser beaktas innan man startar (eller rapporterar) ett forskningsprojekt.

14. Men se åter EPM:s resonemang ovan angående indirekt skada.

Förslaget att kriteriet i fråga bör finnas med stämmer också överens med en praxis inom EPM, vilken manifesterar sig i att man i ansökningsformuläret rörande etikprövning omformulerat det diskuterade kriteriet (2). Så här står det i formuläret: ”4 § 2 Forskningen utförs enligt en metod som syftar till att påverka forskningspersonen fysiskt eller psykiskt, eller *så innebär forskningen* en uppenbar risk att skada forskningspersonen” (vår kursivering).¹⁵ Frasen ”eller så innebär forskningen” indikerar att man anser att det räcker att det finns uppenbar risk för skada, oavsett om den orsakas av en metod som syftar till att påverka eller ej.¹⁶

Avslutning

Om det, som vi antar i den här artikeln, finns ett problem med tolkningen och tillämpningen av nuvarande lagtext, kan det vara av intresse att identifiera sätt att hantera detta tolkningsproblem. Det som föreslagits här är ett sådant sätt, men det kan finnas andra som också är värda att diskutera.

Tackord

Tack till Richard Ahlström, docent i psykologi, för hjälp med exempel rörande perceptionsforskning. Tack även till Rådet för forskningsetik vid Malmö universitet där en tidigare version av artikeln diskuterades (våren 2021).

Referenser:

- French, J. B.-S., C., McVey, D. and Merritt, R. (2009). *Social Marketing and Public Health: Theory and practice*. Oxford: Oxford UP.
- Fruili, A.S. och Veneto, L.D. (2012). *The Psychology of Morality*. Hauppauge, NY: Nova Science Publishers.
- Greene, J.D. (2014). *Moral tribes: emotion, reason, and the gap between us and them*. London: Atlantic Books.
- Habermas, J. (1972). *Knowledge and human interests*. Boston: Beacon Press.
- Helgesson, G. (2015). *Forskningsetik*. Lund: Studentlitteratur.
- Israel, M. (2015). *Research Ethics and Integrity for Social Science: Beyond Regulatory Compliance* (2 rev. uppl.). London: Sage publications.
- Kahneman, D. (2012). *Tänka, snabbt och långsamt*. (1 uppl.) Stockholm: Volante.
- Krasse, B. (2001). The Vipeholm Dental Caries Study: Recollections and Reflections 50 years later. *J Den Res* 80(9): 1785-88.
- Lag 2003: 460 om etikprövning av forskning som avser människor.

15. Åsa Alftberg (Malmö universitet) gjorde oss uppmärksamma på denna formulering.

16. Vid kommunikation med EPM om en förklaring till tillägget, framgår det att de inte betraktat detta som något annat än det som kriteriet (2) i lagen redan säger.

- Martin, G. N. & Gray, C.D. (1996). The effects of laughter on men's and women's responses to humor. *Journal of Social Psychology, 136*(2): 221-231.
- Martin, R. A. (2007). *The Psychology of Humor: An Integrative Approach*. <https://eds-a-ebcsohost-com.proxy.mau.se/eds/ebookviewer/ebook/bmx1YmtfXzE4MjI0MF9fQU41?sid=e995c958-c183-4911-bfbd-401d3b178e86@sdc-v-sessmgr01&vid=0&format=EB&rid=1>
- Mikulincer, M. & Shaver, P.R. (red.) (2012). *The social psychology of morality: exploring the causes of good and evil*. Washington, D. C.: American Psychological Association.
- Miller, J. & Deutsch, J. (2009). *Food Studies: an Introduction to Research Methods*. Oxford: Berg.
- Parker, A. R. och Penfield, M. P. (2006). Labelling of Vanilla Type Affects Consumer Perception of Vanilla Ice Cream. *Journal of Food Science, 70*(8), 553-557.
- Shamoo, A.E. & Resnik, D.B. (2015). *Responsible Conduct of Research*. (3 uppl.) New York, NY: Oxford University Press.
- Tengland, P.-A. (2012). Behavior Change or Empowerment: On the Ethics of Health-Promotion Strategies. *Public Health Ethics, 5*(2):140-153.
- Weimer, K., Ahlström, R. och Lisspers, J. (2018). *Challenges in evaluating intervention effects of feedback on residential energy conservation in a field setting*. Chrome-extension://efaidnbmninnibpcajpcgclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fmiun.diva-portal.org%2Fsmash%2Fget%2Fdiva2%3A1278118%2FFULLTEXT01.pdf&cflen=1420167
- Zimbardo, P., Haney, C. Banks, C.W., and Jaffe, C. (1971). *The Stanford Prison Experiment: A Simulation Study of the Psychology of Imprisonment*. https://web.stanford.edu/dept/spec_coll/uarch/exhibits/spe/Narration.pdf [Hämtad 10/5 2021]